

EN DAGLEJERKONE FORTÆLLER

Optegnet af **Andrea E. Sørensen.**

Det er sjældent man læser om Fattigfolks nøjsomme og haarde Arbejde i de saakaldte gode, gamle Dage. Folkemindesamleren, Frk. Andrea E. Sørensen, gengiver her, hvad en gammel Enke, Sofie Christiansen fortalte hende i 1924 om sit Liv og Arbejde. Hun var vistnok født i Tveje Merløse o. 1840 og levede hele sit Liv her paa Egnen Syd for Holbæk; baade hun og Manden gik paa Arbejde, men han døde tidligt, og hun kom til at sidde Enke i 46 Aar. De, som kendte hende, agtede hende højt som en flittig og arbejdsom Kone, en vældig Slider, der i mange Aar paa Nyvangsgaardens Marker paatog sig alle Slags haardt Markarbejde og gjorde det saa godt som nogen Landarbejder. Hun døde i Sommeren 1925 i St. Grandløse. Hendes Beretning gengives her saa nær op til hendes Fortællemaade som muligt, kun er nogle Gentagelser udeladt.

R e d.

Hvis jeg lever til Helligtrekongersdag, fylder jeg 85 Aar og har da været Enke i omkring 46 Aar. Jeg har prøvet noget af hvert, mest Slid og Slæb, lige fra Barndommen, da jeg kom ud blandt fremmede for at tjene for mit Brød.

Verden har forandret sig en Del i den Tid, man har levet, men hver Tid har sine Fortrin og Mangler. Men et ved jeg er sikkert, at Fattigdom nu ikke er at sammenligne med, hvad fattige Folk kunde komme ud for for en Del Aar siden.

Arbejdsfolks Kaar er i høj Grad forbedret, dette gælder forresten alle Landboere, for der kunde ogsaa i sin Tid være fattigt hos Gaardfolk. Men den særlige Fattigdom for Bondestanden var før min Tid, da Statsbanke-

rotten og andet ondt lagde Folk øde i den første Trediedel af 1800-Tallet.

Da min Mand og jeg satte Bo, havde vi tilsammen sparet 75 Kroner, som vi i Fællesskab havde sat paa en Sparekassebog. Dem tog vi op, da vi skulde have købt en Kakkelovn — og den kostede lige bestemt 75 Kr. — saa var vi bankerot og havde ikke andet, end hvad vi tjente Dag for Dag.

Til Udstyret den Gang forlangtes ikke saa meget. Møblerne var ikke herskabelige, men de var vore egne. Vi havde i vor Forlovelsestid nu og da købt noget gammelt Boskab, saa da vi flyttede ind, havde vi en Seng, et Bord, to Stole, en Kiste og et Skab og lidt Husgeraad.

Sengeklæderne havde jeg skaffet. Dynevaar kunde man jo nok faa i Stedet for Hvergarn og Lærred, naar man paatalte det, ligeledes en Dug, det blev ikke af de fineste, men den var brugelig, og da jeg syntes, jeg havde Linned nok, syede jeg Lagener af Lønlærredet og lagde hen. Og Fjerene til Fyldet havde jeg faaet paa den Maade, at somme Steder, hvor jeg tjente, fik jeg Lov til at beholde Fjer af Høns og Kyllinger, som blev slagtet. Jeg var ikke saa overtroisk, at jeg ikke kunde ligge paa Hønsfjer. Et Sted, hvor jeg tjente, havde de saa mange Duer, som de solgte til Holbæk i slagtet Tilstand. Fjerene af dem fik jeg Lov at beholde, mod at jeg slagtede, pillede og gjorde dem rene om Søndagen. Da jeg saa skulde giftes, havde jeg næsten nok Fyld til Dyrerne, saa jeg blot behøvede at købe lidt. Vi havde jo ikke ensartet Porcellain, endsige hele Spise- og Kaffestel, men vi havde det, vi kunde hjælpe os med.

Naar man vilde, kunde man nok den Gang samle sig noget solidt Tøj, medens man tjente, til at holde paa med, naar man blev gift, for saa var det sjældent, at der blev Raad til Stads; mange maatte hjælpe sig med deres Pige-tøj det meste af deres Levetid. Min Mand, der tjente hos Sognefogeden i Hellestrup, var ogsaa sparsommelig, og

vi havde begge to gode Klæder fra Ungdommen, saaledes havde jeg otte hjemmelavede Hvergarnskjoler, en tynd sort Kjole, der var damaskvævet med smaa Blomster i, der var en hvid Strimmel i Halsen, og saa havde jeg et Silketørklæde, vel en tre Tommer bredt, som var bundet om Halsen til Pynt, og foran var en Sløjfe med lange Ender, hvorpaa der var Frynser; det var min Brudestads. Saa havde jeg et Vadmelskørt, en Hvergarnstrøje og tre tykke hvide Vadmelsklokker. Jeg tjente for Vadmæl i flere Aar, og da jeg var fra et fattigt Hjem, fik min Fader flere Gange en Stump Vadmæl til Bukser.

Men naar man giftede sig, kunde man heller ikke gøre Regning paa at faa noget nyt Tøj. En Arbejdsmand kunde den Gang ikke med sin bedste Vilje tjene til mere end det allernødvendigste: Mad, Husleje, Ildebrændsel og Lysning. Børnene, der kom, skulde ogsaa have Føde og Klæder, saa Mand og Kone maatte hele Livet igennem slide paa det Tøj, de havde tjent for som Karl og Pige.

At vi købte Kakkelovnen, var jo nødvendigt den Gang, da Folk selv bragte en saadan med i Lejligheden, naar de flyttede ind, og tog den med, naar de rejste.

Hvor var man glad for hver eneste lille Stykke, der blev føjet til Udstyret, da man havde i Tanke at sætte Benene under eget Bord.

Min Mand fik Arbejde i Hellestrup. Om Vinteren tærskede han til Punds, som vi kaldte det. Det var et haardt Arbejde at staa og svinge Plejelstøjet fra tidlig Morgen til sen Aften, og saa skulde han ogsaa kaste og rense Sæden, det var ellers Mandagsarbejde, men han gjorde det mest om Søndagen, saa kunde han være færdig til lidt over Middag, saa han havde alle Ugens seks Dage til at tærske i. Og naar han begyndte tidligt og holdt sent op, kunde han tjene tre Kroner om Ugen i Penge foruden Sæd til Brød, Mel og Gryn. Disse Ting købte vi saa ikke i den Tid. Sæden blev leveret paa Møllen, og derfra fik vi saa Brød, Gryn og Mel for det Kvantum, der var indleveret.

Men der skulde passes paa for at faa de tre Kroner til at slaa til, der skulde lægges til Side til Husleje, og der skulde bruges til Brændsel og Lysligt, og dertil kom jo lidt andre Fornødenheder.

Manden gik gerne til Holbæk og gjorde de ugentlige Indkøb Lørdag Aften, da havde Købmændene aabent, jeg tror det var til ni, eller om Søndag Morgen, da var Butikkerne aabne til Kl. ni Formiddag. Sedlen, han havde med, saa næsten altid ens ud: et kvart Pund raa Kaffe, et kvart Pund haardt Sukker (Kandis), et halvt Pund Puddersukker og en lille Cikorie, et Kræmmerhus Salt til et Par Øre, det var ikke saa lille et Kræmmerhus, man fik for det. Og skulde jeg vaske Stovvask: et halvt Pund grøn Sæbe og et Pund Soda. Den Gang brugte Folk en Snaps til Maden, saa det var en Pægl hveranden Uge, mere blev der ikke Raad til.

Jeg spandt for Peder Davidsens Familie i Hellestrup og maatte tage Tiden ud mange mange Gange baade til elleve og tolv om Natten. Jeg havde jo smaa Børn at passe, ja, sommetider maatte jeg sidde med en lille ved Brystet og samtidig spinde.

Jeg maatte hænge i, Fortjenesten var ikke stor, men den kunde daarligt undværes. Naar jeg var borte med Spind, fik jeg gerne en »Spindestumpe«, det vil sige et Stykke Brød, et Stykke Ost eller røget Flæsk, det var foruden Betalingen, og det hjalp mig meget mere, end det mærkedes for dem i Gaarden.

Om Sommeren havde min Mand fri nogle Dage, der hvor han arbejdede, saa vi kunde skære Tørv. Det hjalp vi hinanden med. Det var jo ikke gratis, men vi skar gerne saa meget, at vi solgte noget foruden den Tørv, vi selv skulde have, saa der blev en ekstra Skilling til noget ud over det allernødvendigste. Børnene fik gerne efter Tørveskæringen en Smule Tøj, det opmuntrede dem til at hjælpe til. Jeg maatte jo passe Tørvene med at vende og rejse Stakke. Manden laante et Køretøj, hvor han arbejdede,

en Helligdag til at køre vore Tørv hjem med. Mælk købte vi sjældent. Gaardkonerne var saa betænksomme, at vi fik en Krukke Mælk i én Gaard og saa i en anden. Den Gang brugte man Ørekrukker med et Krukkebaand bundet over fra Øre til Øre til at bære i, saa havde man en Mælkebrik i, at Mælken ikke skvulpede over.

Saaledes gik Tiden med Slid og Slæb i en halv Snes Aar.

Saa en Sommerdag kom de kørende hjem med min Mand. Han var blevet syg. Han havde været ude at meje, og var da blevet saa daarlig, at han ikke selv var i Stand til at gaa hjem. Det var Lungebetændelse. I seks Uger varede hans Sygeleje. Han var knapt 39 Aar, da han døde.

Nu stod jeg ene tilbage med fem uforsørgede Børn og ventede det sjette; men det levede kun nogle Dage, saa gemte Vorherre det, og det var godt, da det først var overstaaet. Sort saa det ud, men der var ikke andet at gøre end at tage fat paa Arbejdet — stride for at faa Børnene opdraget, skaffe Føde, Klæder, Husly og Brændsel. Men trods alt Slid kunde jeg ikke skaffe det nødvendige og maatte, hvor haardt det end var, bede Sognet om Hjælp til Underholdet. Jeg blev tilstaaet tolv Kroner maanedligt. Da den ældste kom ud at tjene, slog de fire Kroner af. Den næstældste, en Dreng, kom ud at tjene, det var jo før, han var konfirmeret, saa tog de to Kroner til, saa jeg fik kun seks Kroner om Maaneden, og senere fire. Da Børnene kom ud, holdt Understøttelsen op. Jeg arbejdede, hvor jeg kunde faa noget at bestille.

I mange Aar arbejdede jeg paa Herregaarden Nyvang. Om Sommeren var det Markarbejde, sprede Gødning, rive Hø og høste. Om Vinteren var jeg med at tærskke, de havde jo Tærskemaskine, jeg var ogsaa somme Tider med at strigle Kvæg. Om Foraaret spredte jeg Muldvarpeskud, stak Tidsler, pillede Sten af, var med at lægge Kartofler og om Efteraaret at tage dem op. Jeg har alle Dage kunnet glæde mig ved et godt Helbred. Jeg

fik i mange Aar en Krone om Dagen paa egen Kost, i de sidste Aar en Krone og en Snes Øre pr. Dag.

Mine Børn blev ogsaa vænnet til at bestille noget fra smaa, derfor behøvede de ikke at blive ødelagt; det var ingen Ulykke, at de tidligt blev sat til at gøre Gavn. Selv saadan nogle smaa Kegler kunde være med at pille Aks. Det var om at gøre, naar Høsten var endt, at faa Vipper og Aks samlet op, førend de begyndte at spire eller gro. Og naar Børnene fik forklaret, at de Aks, de pillede, blev til Brød, ja, da smagte Brødet saa meget bedre, naar det var lavet af de Aks, de selv pillede, og var derfor glade for at hjælpe til. Paa den Maade fik de ogsaa Forstand paa, hvor Maden kom fra — gennem Arbejdet.

Saa maatte jeg se at faa Aksene tærsket, og Sæden maatte jeg enten bære paa Nakken eller trille den med en Hjulbør til Mølle. Brød maatte man ogsaa den Gang hente, da blev det ikke kørt omkring til Folks Døre. Prisen var noget forskellig, naar man ikke havde Sæd dertil. Jeg husker i Krigsaaret 64, da kostede et tolv Punds Brød tre Mark regnet for en Krone; det var dyrt. Men det var før, jeg blev gift.

Naar der skulde festes lidt hos os, et Barns Fødselsdag eller lignende, var hele Højden to Stykker to Øres Brød skaaret over i Stykker, som de delte alle fem, og det var der stor Glæde ved. Hvedebrød havde man ikke Raad til at købe, og skete det en sjælden Gang, var det saa meget mere æstimeret. Men det var af de Ting, der kunde undværes.

Den største Festlighed om Aaret var Mikkelsgildet, det glædede man sig til længe i Forvejen, ikke mindst Børnene. Det var at komme bort, at blive pyntet, at faa et nyt Forklæde eller lignende — og saa faa Del i den gode Mad, der blev opvartet med, faa Sigtebrød, faa Æbleskiver med Sukker paa — og den dejlige Middagsmad, for da var det altid Skik, at man blev bedt til Middag Kl. 12. Tidligere var det jo Risengrød og kogt Klipfisk,

men det blev senere almindeligt med Kødssuppe, hvortil man spiste Kødet med Peberrodssovs og Sigtebrød til. Nogle brugte ogsaa sød Suppe og Steg med Sovs og Kartofler. Om Eftermiddagen god Kaffe med Kage til, dejlig Aftensmad og ud paa Aftenen Æbleskiver og Punsch.

Der er kun faa Mennesker nu, der forstaar, hvad det den Gang vilde sige for fattige Mennesker at faa et godt Maaltid Mad. Jeg husker i 60'erne, medens jeg tjente i Taastrup, at der var Begravelse en Vinterdag der i Byen. Den Gang gjorde Folk store Gilder, og de havde da ogsaa beløvet dem paa en Bispisning af flere Hundrede Mennesker, men saa traf det ind med det mest himmelske Uvejr, og de Folk, der kom, kom ridende eller kørende i Tørvesluffer ind over Markerne; der var Sne, saa man ikke kunde kende hverken Vej eller Sti. Mange Mennesker fra Taastrup, maatte ud i det Herrens Vejr at kaste Sne foran Ligvognen. Begravelsen var paa Merløse Kirkegaard; det var Niels Jensens Fader i Spaanbæksgaarden, der skulde begraves. De havde jo kogt en hel Bryggergryde fuld af Risengrød, store Portioner af Klipfisk og Sennop, men der var kun kommet en tyve-tredive Mennesker, saa det hulede jo ikke ret meget i Maden. Den næste Dag gik de omkring i Taastrup fra Dør til Dør med store Fade Grød til de fattige Folk, og de var saa glade for den Godgørelse. Risengrød var ikke Hverdagsmad.

Der er stor Forskel paa Folkelønnen nu til Dags og i min Ungdom. Jeg tjente hos Sognefogeden i Taastrup i 1868, før jeg blev gift, og var da omkring 28 Aar, og da fik jeg den største Løn, jeg havde opnaaet. For et Aar fik jeg da otte Alen Vadmøl, fjorten Alen Lærred, to Pund Uld, et uldstribet Forklæde og toogtyve Rigsdaler i Penge (det var 44 Kr.). Karlens Løn var tres Rigsdaler, et Par Lærredsbukser og halvandet Par Hoser (et Par hele Hoser og et Par Skafter forfødet). Dette var endda kun for et halvt Aar.

Naar man saa tænker sig, hvad Løn Tjenestefolk faar

nu for mindre Arbejde og kortere Tid, saa synes man jo nok, de kunde lægge noget til Side til at stifte Bo for, at det ikke skulde være nødvendigt at tage Møblementet paa Klods, som saa mange gør, og have at betale af paa i aarevis. Og hvorfor skal det egentlig være saa flot, naar ikke Pengene er til det?

Fornøjelser havde vi ikke mange af, men vi kedede os ikke, for gik man om Sommeraftenen uden for Porten, kom straks andre unge til, og saa slog man sig ned paa Vejgrøften eller paa Havegården og havde det gemytligt. Man havde den Gang megen Fornøjelse af at synge kønne Viser, og i en By var der ogsaa en eller flere Karle, der kunde spille. Pigerne havde et Arbejde i Haanden; selv om det var lidt halvmørkt, kunde man nok strikke. Saa hvilede vi os tillige. Vi kunde ogsaa glæde os de Par Timer, vi havde fri hveranden Søndag Eftermiddag ved at gaa hjem til Forældrene og være sammen med Søsken. Vi kunde ogsaa paa Gaden tage os en Svingom, naar det traf sig med Tid og Lejlighed.

Jeg vil ogsaa gerne have sagt, at der er meget Forskel paa, hvad der fordres af en Pige nu til Dags og forhen. Da skulde en Storpige kunne almindelig Madlavning, bage Brød, brygge Øl, kunne foretage det nødvendige Arbejde med Mælk og Fløde og kærne Smør. Hun skulde kunne karte og spinde baade Uld og Linto, forstaa sig paa Vask og Slagtning, hun skulde ogsaa kunne gaa med i alle Slags Markarbejde og lægge Læs.

Ud af disse Arbejder er der i min Tid opstaaet store Industrier; det er Mænd, der nu bager Brød, brygger Øl, kærner Smør paa Mejerierne, før var det dog Mejersker, og Mænd forestaar Spinderier og Fabrikation af baade uldent og linned Tøj samt fremstiller mange Slags Madvarer paa Slagterierne, som Kvinderne ogsaa tillavede hjemme forhen.

Jeg har heller aldrig kunnet forstaa, hvorfor man senere hen regnede det som en Skam at gaa med hjemme-

gjort Tøj; man kunde gøre Nar af Mænd og Kvinder, der mødte op i deres Vadmels- og Hvergarnstøj, men hvorfor?

Det kan ogsaa bedrøve én at høre, hvor lidt Folk nu i Tiden forstaar sig paa, hvad det egentlig var, Kvinderne udrettede, de havde jo ikke lært noget, der var ingen Steder, de kunde lære noget o. s. v. hverken Husholdning eller andet — men det kom sig vel af, at der ingen Trang var derfor, det ene retter sig altid efter det andet, det var først paa et langt senere Tidspunkt, at det blev nødvendigt at oprette Læresteder for noget saa almindeligt som Husholdning. Man havde jo aldrig bestilt andet end at lære lige fra Barnsben af, alle Pigebørn maatte gøre Gavn og var tidligt med ved alt forefaldende Arbejde, og Erfaring, baade egen og andres, havde været Læremester, da fik man baade den tekniske og den praktiske Side af Tingene lært, hvorfor det skulde gøres saadan og ikke anderledes.

Det var ikke alene deres egne, men ogsaa de foregaaende Slægters Kundskaber, der kom dem til Gode, med andre Ord: det var som uskrevne Lærebøger, der gik i Arv ved mundtlig Forklaring og Vejledning til Kvinder fra Vugge til Grav.

Derfor havde Kvinder for nogle Generationer siden en udviklet Forstand paa alle Slags Arbejder, baade inde og ude, og at de var i Stand til at rumme alle de Kundskaber, vakte den Gang ingen Forundring, det var jo noget saa dagligdags, at det blev foretaget i alle Hjem, at Kvindekønnet forsynede Husstanden baade med Fødevarer og Klæder.

Pigebørn fik, fra de var smaa, i Hjemmene Undervisning i at sy og strikke, og en Tøs behøvede ikke at være ret stor for at kunne haandtere et Par Karter. Man ansaa det alt for flovt for en Mor at aflevere en Datter i en Plads, uden at hun havde Forstaaelse af at bruge Naal og Strikkepinde, det gik jo saa ogsaa ud over Pigen, at andre skulde prente noget saadant ind i hende. Mange

Smaatøse sad og syede Navneklude, som var en Prøve paa deres Fingerfærdighed, i mange Stuer hang der for nogle Aar siden saadanne pæne Syninger, der var indrammet. Senere blev de ikke æstimeret af andre end Museerne. Men det er da alletider noget, at de bliver opbevaret som Minder om Kvinder, der i en Tid, hvor Symaskiner var ukendte eller sjældne, kunde sy og lave, hvad der behøvedes, med en Synaal og Traad i Hjemmene. Da var det ikke nødvendigt for det offentlige at lade undervise derom i Skolen.

Der var ogsaa den Gang mange flere Arbejder, der faldt af til Kvinderne. Nu malker Pigerne ikke i Almindelighed, de ser sig ogsaa helst fritaget for at vaske Mælkejungerne, det maa Karle eller Drengene gøre. De bliver heller ikke sat til at strø Møg, pille Sten af Agrene, stikke Tidsler, køre Harve, være med at kline Vægge eller kalke Væggene hverken inde eller ude, de skal ogsaa gerne have Vandet inde i Køkkenet, de slider heller ikke deres Fingre ved at vaske, det har de Maskiner til, og mange Steder har de tilmed Støvsugere til at fjerne Støvet fra Stuernes polstrede Møbler. Vi havde vores Mas med at skure Borde, Bænke og Stole hvide, ja, hvor der var Bræddegulv, blev dette ogsaa skuret hvidt. I det hele taget var det svært at holde de hvidskurede Kar og Kærnetøj i god Stand, og de var tunge at haandtere. Et Sted, hvor jeg var, satte de saadan en Ære i at have skinnende hvide Mælkespande med blankpudsede Baand om. Der var seks Spande, om de fire var der funklende Messingbaand, det saa ogsaa godt ud. Det var hos Peder Pedersen i Møreløse. De havde ogsaa flere store Messingkedler med Jernhanke i, de blev brugt, naar vi lavede Ost eller bryggede Øl. De kom ogsaa over Fyret, naar der var Gilder, og der skulde koges Kødsuppe eller Sødsuppe. Saa havde de Kaffekande og Kedler, Si, Dørslag, Rivejern og Tragte samt Potte- og Pæglemaal af Kobber. For at faa det rent, lagde vi det i sur Mælk og skurede det saa blankt med en

Halmvisk lavet af snoet Halm og dyppet i Slibestensaffald, saa blev de skyllet og til sidst dyppet i hedt Vand og hurtigt tørret. Man kunde ogsaa æde det irrede af ved at gnide med Salt vædet med Eddike, men det løb hurtigere an med dette. Saa er Nutidens emailerede Køkkentøj lettere at holde rent.

Der var tidligere en **Masse Morgenarbejde at gøre**, malke, give Kalve, passe Høns og Fjerkræ, faa Kærning og Mejerikarrene til Side, gjort rent i Stuer, Køkken, Bryggers, Karle- og Pige kamre, og det var ikke til at gaa og drive over, nej, vi maatte rubbe os, saa Sveden drev af os. Vilde man en enkelt Gang rette Ryggen og trække Vejret, for man jo af Sted ved den mindste Lyd, naar nogen kom. Der var saadan et Pres paa hele Tiden. Om Vinteren skulde vi ind at tage fat paa det siddendes Arbejde midt paa Formiddagen, om Sommeren var det lige saa galt, saa skulde man i Marken.

Mandfolkene havde dog Hvile i Middagssøvnstiden, men da skulde vi Piger vaske op, og hvis der var Tid til det, vaskes og redes. Naar Dagværket var slut i Marken, kunde vi tage vore Malkespande og gaa over at malke somme Tider en Snes Køer, og naar vi kom hjem, var der ogsaa andet, der skulde gøres. Kvinderne gik sidst fra Arbejdet om Aftenen, det var tit sent, før de fik Ro til at gaa til Sengs. Om Vinteren var der jo de lange Aftensæder og Malkning til Sengetid. Skulde man saa have sine Strømper stoppet, kneb det tit, man var ikke for, at Pigerne havde Lys i Kammeret, saa var det maanelyst, hjalp vi os sommetider med det. Om Morgenen var det en travl Tid med Malkning og meget andet. — Mandfolkene havde dog den Forret at sidde ned at faa Mad, medens det mange Steder var Skik, at Pigerne stod op foran Bordet og spiste til Middag. Ved de andre Maaltider kunde man knapt nok det, man kunde undertiden faa Lov at bide af Maden, med det samme man havde et eller andet Arbejde for.

Pigerne maatte fortjene deres Løn den Gang!